

DİNSEL ve MİTOLOJİK YÖNLERİYLE CİN ve ŞEYTAN ALGIMIZ

-Our Conception of Djin and Satan with Their Religious and Mitological Dimensions -

Prof.Dr.Şaban Ali DÜZGÜN

Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi

duzgün@ankara.edu.tr

Abstract *The term djin with its diverse connotations is among by far the most complicated and most exploited ones in the Holy Qur'an. The term can be traced back to pre-Islamic era, when people fabricated and made up many false beings like djin, gods and goddess, etc. and venerated some and hate some others. The Holy Qur'an, when mentioned all these beings, first reviewed them and wanted to correct some misconceptions on them.. Djin was believed to have domination and sovereignty over people. Holy Scripture desires to save man from this fabricated and false dominating power. Although this is the case in the Qur'an, Islamic tradition has rather different picture on djin and its relation. The picture we inherited from tradition very much resembles the pagan picture which was already in use in pre-Islamic pagan mind. When we scrutinize the verses from the Surah Djin and Ahqaf and the story of Solomon with djins we can easily notice that the Holy Qur'an wanted to overturn the relationship between man and unseen beings and entrusted man the control of the universe not these unseen beings, including satan/devil.*

Key Words: Djin, Satan/Devil.

“Allah’ı bırakıp da yakınlık kurdukları varlıklar (ilahlar) kendilerine yardım etseydi ya! Aksine onları yüzüstü bırakarak uzaklaşıp kayboldular. Zira varlığına inandıkları şeyler **düzmece** ve **uydurma** şeylerdi.” (Ahkâf 46:28)

Cin: Etimolojik ve Semantik Tahlil

- C-n-n kökünden **cins** isim olan *cin* (الجنّ) lafzı, fiil olarak bir şeyi duyulardan gizlemek - *cenne*, *yecünnü* (*aktif form*)- anlamında kullanılmaktadır. Gece karanlığının gelip her şeyi görünmez kılması, bu anlamdadır.¹ *Cenne*, *yecinnü* (*pasif form*) olarak

¹ Bu kullanımın örneği En’am 6: 76. ayette şöyle geçmektedir : “Gece karanlık basınca (İbrahim) bir yıldız gördü...”

kullanıldığında ise örtülmek ve kaplanmak anlamına gelmektedir. Her iki anlamıyla da *cin*, görünmeyen ve bize yabancı olan varlıkların genel cins ismi olarak kullanılmaktadır.

Cin kelimesinin görünmezlik, gizlilik ve yabancılık anlamı; kelimenin Arapçadaki kullanımı ve Kur’anda geçtiği yerler incelendiğinde belirginleşmektedir. *Görünmezlik* özelliği sebebiyle, melek dâhil varlığına inanılan ama görülemeyen varlıklar *cin* kapsamındadır. R.İsfehâni’nin tanımlamasıyla, bu anlamda her melek cindir ama her cin melek değildir.² Bu kelimenin bir kullanımı da; Arapların tanımadıkları insanlara cin demeleridir.

Kapalı bir alanda olduğu için kalp, *cenân* olarak adlandırılır. Arap şiirinde de *cin*, kalp anlamında kullanılmaktadır. Aynı kökten *tecennî* ise bir kişinin işlemediği bir suçla suçlanması anlamına gelmektedir. Bu doğrultuda insanların başlarına gelen olumsuzlukları kendi fiziksel yahut zihinsel bozukluklarına yediremeyip cinlere bağlamaları, kelimenin işaret ettiğimiz anlamıyla örtüşmektedir.

Ayrıca *cân*, olağanüstü değişiklik anlamına da gelmektedir. Musa peygamberin elindeki asanın yılanı (*cân*) dönüştüğünü anlatan ayette kelime bu anlamda kullanılmaktadır (Neml 27: 10). Korumucu kalkan anlamında *cünne* de bu kökten gelir (Mücadele 16. ayet bu anlamdadır).

Cennet yine aynı kökten türemiştir ve *firdevs*, *adn*, *naîm*, *dâru’l-huld*, *me’vâ*, *darü’s-selam*, *illiyîn* gibi farklı isimlerle anılan cennetler için şemsiye kavram görevi görmektedir. Cennet, yeşilliğinin her yeri kaplaması ve toprağı görünmez hale getirmesi dolayısıyla böyle isimlendirilmiştir.

Yine bu kökten *cenîn* ismi gelmektedir. Annesinin karnında görünmez bir şekilde kaldığı sürece (sekizinci hafta sonuna kadar) çocuk bu isimle anılmaktadır (Necm, 32). *Cenin* aynı zamanda ölüyü gizlediği için kabir anlamına da gelmektedir.

Psikiyatride aklın ya doğuştan (*amentia*) ya da sonradan (*dementia*) bozulmaya uğraması anlamına gelen *cünûn* da bu köktendir. İnsanın *hayal* ve *vehim* dünyasında dolaşması ve gerçek ile sanal arasında ayırım yapma yeteneğini kaybetmesi anlamında şizofreni, yine *cünûn* kapsamındadır.

Kur’an bu varlık algılarında değişiklik yaratmayı amaçlamaktadır. Kur’an Arapların kavramlarıyla konuyu anlatmaya başlamakta, ama bu kavramları buldukları mitolojik seviyeden anlaşılabilir aklî bir seviyeye çekmektedir. Bunun için şöyle bir süreç takip edilmektedir;

² Râgıb İsfehâni, *Müfredât*, s.203.

İlk olarak, cinlerin semadan haber alıp kâhinlere ilham kaynağı oldukları söylenmektedir (Arapların cinlere ilişkin inancı dile getirilmektedir).

İkinci olarak, semadan mesaj almalarının imkânsızlaştırıldığı bildirilmektedir.

Son olarak, cinler aklı bir zemine çekilmekte ve mümin ve kâfir olarak tasnif edilmektedir.

Kur'an'ın Gaybî Varlıkları Anlatım Biçimi:

Gerçekler (Kıssa) ve Efsaneler (Ustûre)

Kur'an'ın gaybî varlıklara ilişkin anlatımının anlaşılmasının ön şartı, bu anlatım tekniklerini iyi kavramaktır. Kur'an'ın anlattığı olaylar ve kahramanlar ya tarihsel gerçekliklerdir ya da Kur'an'ın eski inançlara atıfta bulunması sebebiyle gündeme getirdiği halk inançları/ söylenceler/ folklorik öğelerdir. Birer tarihsel gerçeklik olarak kıssaların yanında birer kurgudan/ efsaneden (*esâtir*) ibaret olan olaylara da işaret edilmesi, gerçek olanla kurgu olanın birbirine karıştırılmasına yol açabilmektedir. Kur'an, yaşanmış tarihsel gerçekliklere *kıssa*, birer kurgudan ibaret olan inançlara ise efsane/mitoloji (*esâtir*) adını vermektedir.

Kur'an'ın gaybla ilgili anlatımlarının, zaman içinde farklı coğrafyalarda yaygın folklorik efsanelerle karıştırılarak mitolojik birer anlatıma dönüştürüldüğüne şahit olmaktayız. Kur'an'ın isimlerini andığı varlıkların folklorik anlatımlarla birleştirilmesi, bu varlıkların ne kadar gerçek, ne kadar zihinsel³ ve ne kadar da kurgusal olduğunu sorgulamamızı gerektirmektedir.

Muhammed Abduh ve Reşid Rıza, cin ve şeytan gibi varlıkları, nefsi kuvvetler (*el-kuvve en-nefsiyye - psychic powers*) olarak kabul etmektedirler. Nasr Ebu Zeyd, bu iki âlimin yorumlarını Freud psikanalizini yansıttığı ve Kur'andan herhangi bir epistemolojik temeli olmadığını söyleyerek eleştirmektedir.⁴ Zeyd'e göre bu âlimlerin gaybî varlıklara ilişkin yorumlarında ana çabaları, din ve bilim arasında bir çatışmanın meydana gelmemesini sağlamaya dönüktür.

İslam öncesi Arap toplumunda şair ve kâhinlere ilhamı getirenin cin olduğuna inanılmaktaydı. İslam'dan önce göklerden haber alabildiğine ve şairlere, kâhinlere bilgi kaynaklığı yaptığına inanılan cinlerin, İslam'dan sonra göklere yaklaşmadıkları,

³ Bu zihinsel varlıklara *el-i'tibârât ez-zihniyye (zihinsel varlıklar/ kategoriler)* adı verilmektedir. Paraleller ve meridyenler gibi. Bunların gerçeklikleri yoktur, itibari varlıklar kategorisindedirler. Zaman ve mekân konumlandırması yapmak için yarattığımız sanal varlıklardır. Sanaldırlar ama bunlarsız da açıklamalarımızı yapamamaktayız.

⁴ M. Nur Ichwan, *Nasr Abu Zayd and Contemporary Qur'anic Hermeneutics*, Yüksek Lisans Tezi.

böyle bir teşebbüs durumunda bir alev topu (*şihâb*) tarafından uzaklaştırıldıkları ve yakıldıkları söylenmektedir.⁵ Bu durumda cinin konumunda bir değişiklik olmaktadır. Daha önce semadan haber aldığına inanılan cin, İslam'ın gelişyle bu konumunu kaybetmektedir.

“Hâlbuki daha önce biz göğün bazı kısımlarında haber dinlemek için oturacak yerler bulup oturuyorduk; fakat şimdi kim dinlemek isterse, kendisini gözetleyen bir alev bulur.”⁶

Kur'an-ı Kerim'in gelişinden sonra, cinlerin göğü dinleyip oradan bazı insanlara haber getirdiği iddiası, bu ayet-i kerimeyle yıkılmaktadır. Bunu takip eden ayet, Kur'an'ın cinlerle ilgili kanaatleri yıkışının hayırlı yeni bir döneme başlangıç teşkil ettiğine dikkatimizi çekmektedir:

“Bilmiyoruz ki yeryüzündekilere bununla bir kötülük mü murad edildi yoksa bir iyilik mi.”⁷

Allah'ın hikmetiyle planladığı bu yeni aşamanın, öncekinden daha iyi olacak şekilde planlandığında hiç şüphe yoktur. Aslında bu anlatımla Kur'an'ın bize söylediği şey; gelecekte yahut gaybdan haber vermenin yolu olarak cinlere başvurma, beyhude bir çaba olduğudur. Bir anlamda cinlerin gaybdan haber alma iddialarını boşa çıkaran Kur'an, ayet-i kerimede anılan ateş topu (*şihab*) görevi görmekte ve cinlere atfedilen bu özelliklerin temelsizliğini ilan etmektedir.

Kur'an, Ahkaf sûresinin 29. ayetinde bahsedeceği cinlere gelmeden hemen önce (28. ayette), görünmeyen bu tür varlıklar hakkında genel bir kategori değerlendirmesi yapmakta ve insanların irrasyonel folklorik inançlarını doğrudan hedef almaktadır. Kur'an, cahiliye dönemi Araplarının (ve cahiliye zihninin hâkim olduğu her dönemde insanların) varlığına inandıkları ve yerine göre kendilerinden yardım dilendikleri, yerine göre korktukları görünmez varlıkların düzmece olduğunu ilan etmekte, bu asılsız ümit ya da korku kaynaklarıyla alay etmektedir:

“Allah'ı bırakıp da yakınlık kurdukları ilahlar (varlıklar) kendilerine yardım etseydi ya! Aksine onları yüzüstü bırakarak uzaklaşıp kayboldular. Zira varlığına inandıkları şeyler **düzmece** ve **uydurma** şeylerdi.”⁸

İblis'in Cin ve Kâfir Olması

⁵ Cin 72: 8, 9.

⁶ Cin 72: 9.

⁷ Cin 72: 10.

⁸ Ahkâf 46: 28.

Çok iyi hatırlanacağı gibi, Allah meleklerle Adem için secdeyi emrettiğinde, meleklerin tamamı emre itaat etmiş, İblis ise bu emri sorgulamış ve secde etmemekte diremişti.⁹ Meleklerle verilen emre bütün meleklerin uyup İblis'in karşı gelmesi, onun melekler içinde görüldüğü anlamına gelir. Melekler içinde olan İblis, secdeyi reddetmek sûretiyle *cin* olmuştur, (كان من الجن) yani *şer bir güce* dönüşmüştür.

Aynı şekilde Bakara 34. ayette de Adem için secdeyi reddeden İblis'in bu inkârı sebebiyle kâfir olduğu söylenmektedir (كان من الكافرين). Bu durumda Kehf 50. ayeti tercüme ederken *kâne mine'l-cinni*, ifadesinin “o cinlerdendi” şeklinde çevrilmesi doğru olmamaktadır. Eğer böyle tercüme edilirse, Bakara 35. ayetin de *kâne mine'l-kâfirin* “o kâfirlerdendi” şeklinde tercüme edilmesi gerekir ki, böyle bir çevirinin tutarsızlığı ortadadır. Dolayısıyla daha önce melekler içinde olan İblis, Adem'e secde etmemesi sebebiyle hem cin hem de kâfir olmaktadır. Sonuç olarak bu ayetlerde *cinlik*, aynen kâfirlikte olduğu gibi bir varlığa sıfat olarak bulunmakta; ayrı bir varlığı göstermemektedir. Bu çerçevede İblis'in cin olması, kâfir olması ve şeytan olması ondaki niteliksel değişimlere işaret etmektedir.

Bu sahne, yeryüzünde seçkin bir varlık olarak hayat sürmesi için farklı bir donanıma kavuşturulan (ruh üflenen) insanın bu seçkinliğini reddeden varlık güçleri arasındaki mücadeleyi anlatan oyunun ilk perdesidir. Bu sahne gerçek olarak da alınabildiği gibi, mecazi olarak da yorumlanabilir. Mecazi olarak alındığında, insan olma mücadelesindeki en sıcak muharebelerin, insanın içindeki iyilik ve kötülük eğilimleri arasında yaşandığı söylenebilir. Bu durumda, doğumundan ölümüne kadar insan; iyi ve kötü, iman ile küfür, meleklik ile şeytanlık arasında var olan gerilimin hem öznesi hem de nesnesi konumundadır.

Cin Teriminin Bazı Ayetlerde İnsan Yerine Kullanılması

Kur'an'ın gelmesiyle birlikte, cinlerin artık Müslüman ve kâfir diye ikiye ayrıldıkları özellikle vurgulanmaktadır. Cinlerin mümin ve kâfir olarak adlandırılmaları onları, mitolojik bir unsur olmaktan çıkarıp, insani bir düzleme çekmek demektir:

Daha önce şairlere ilham kaynağı olarak gösterilen cinler Kur'anla birlikte, şeytan olarak anılmaya başlanmıştır. Böylece cinler kâfir cinler yani şeytanlar ve mümin cinler yani insanileşenler olarak adlandırılmıştır. Başka bir ifadeyle Kur'an'ın mesajına kulak verip Müslüman olanlar ve ona kulak tıkayıp kâfir olanlar (şeytanlaşanlar) şeklinde bir tasnif söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla eskiden bilinen haliyle ortada cin kalmamaktadır.

⁹ Kehf 18.50.

“Cinler, biz hidayet rehberini işitince ona inandık, dediler. Kim Rabbine inanıp sığınırsa, ona korku yoktur. Kuşkusuz içimizde İslamı tercih eden de var, yoldan çıkan da. İslamı tercih eden, doğru yolu bulmuş demektir.”¹⁰

“De ki: Bana cinlerden bir topluluğun Kur’an’ı dinlediği ve toplumlarına şöyle dediği vahyolundu: “Biz bizi şaşırtacak şeyler söyleyen bir Kur’an dinledik”. Bu Kur’an doğru yola ilettiği için biz ona inandık. Bundan böyle Rabbimize hiçbir şeyi ortak koşmayacağız. Şüphesiz Rabbimizin şanı çok yücedir. O asla **eş ve çocuk edinmemiştir.**”¹¹

“Ey Peygamber! Biz cinlerden bir kısmını Kur’an dinlemek üzere sana yönlendirmiştik. Onlar gelip Kur’an’ı dinlemeye başlayınca birbirlerine, “Sessiz olun, dinleyelim” demişler, Kur’anın okunması sona erince de uyarmak üzere kavimlerine dönmüşlerdi. Döndüklerinde kavimlerine şöyle demişlerdi: “Ey kavmimiz! Biz **Musa**’dan sonra indirilen; önceki kitapları onaylayan, hakka ve doğru yola ileten bir kitap dinledik.”¹²

Cin Sûresi, Hz.Peygambere nübüvvetin 8. yılında, Taif dönüşünde nazil olmuştur. (Bu sûreyle) Hz. Peygambere, büyük sıkıntılara maruz bırakıldığı Taif’in ardından bir olağanüstülük yaşatılmakta ve o böylece teskin edilmektedir. Eşi Hatice’yi ve Amcası Ebû Tâlib’i kaybettiği hüznü yılında da, *İsra* sûresinin nüzulüyle kendisine böyle bir olağanüstülük yaşatılmıştı. Hz.Peygamberin zor zamanlarında yapılan bu müdahaleyle dayanma gücü artırılmakta, kendisine sabır aşılansaktadır. Kur’an-ı Kerim bu tür müdahaleleri, *sekine* indirmek şeklinde kavramsallaştırmaktadır.

Benzer bir durumla bu sûrenin nüzulünde karşılaşmaktayız. Mekke’de yaşadığı hayal kırıklığını gidermek ve davetine kulak veren insanlar bulmak üzere yöneldiği Taif’te yanındakilerle birlikte kendisine reva görülen kötü muamele Hz.Peygamberi derinden etkilemiştir. Taif’ten dönüşü sırasında bu sûre nazil olmuş ve kendi halkının reddetmesine rağmen, hiç tanımadığı cinlerden bir grubun¹³ onu dinledikleri ve çağrısını kabul ettikleri söylenerek kendisine büyük bir moral desteği sağlanmıştır. Adı geçen cin grup Hz. Peygamber’e ayet örneklerinde de görüldüğü gibi, bizzat Allah

¹⁰ Cin 72: 13-14.

¹¹ Cin 72: 1-3.

¹² Ahkâf 46: 29-30.

¹³ Hem Cin sûresinde hem Ahkâf Sûresinde, grup olduğunu anlatmak için (29.ayet) *cinlerden bir nefer* denmektedir. Nefer, Arapça’da 3’ten 10’a kadar olan kişi sayısını bildirir.

tarafından bildirilmektedir: “*Cinlerden bir grubu Kur’an dinlemek üzere sana yönlendirmiştik...*”¹⁴

Mevlana Muhammed Ali bu sûreye girişte, burada anılan cinlerin genel olarak peygamberin çağrısına o anda kulak verme imkânı olmayan ama gelecekte İslam’ın çağrısını kabul eden Arabistan dışındaki bütün halkları ifade ettiğini söyler ve ayetlerin gelecek muhteşem günlerin bir habercisi olarak anlaşılabileceğini ifade eder.¹⁵

Mevlana Muhammed Ali Kur’an yorumunda, peygamberi dinleyip de gidip kendi halklarına bunu haber veren ve cin olarak anılan gruptan maksadın Yahudiler olduğu kanaatinde dir. Burada anılan cinlerin, insanlar olduğu yönündeki kanaati daha önce dile getiren Kur’an yorumcuları da vardır. Bunların başında Taberî gelmektedir. Taberî bu pasajda anlatılan olayın, Mekke Taif arasında küçük bir vahada meydana geldiğini aktarmaktadır.¹⁶ Taberî’ye dayanarak Elmalılı Hamdi Yazır, sûrede anılan cinlerden maksadın insanlar olduğu yönünde yorumda bulunur. Benzer şekilde Muhammed Esed de ayetin çevirisine düştüğu dipnotta, burada anılan cinlerin, Arapların daha önce bilmedikleri yabancı insanlar anlamında olduğunu söyler.

Bizim kanaatimiz de sûrede anılan cin teriminin, ya yabancı ya da o anda orada bulunmayan yani henüz gayb durumunda olan insanları kastettiği yönündedir. Zira orada bulunan cinleri Hz.Peygamber görmemiş, bu kendisine haber verilmiştir. Cin sûresi ve Ahkaf sûresi beraber incelendiğinde, Hz.Peygamberin getirdiği mesaja kulak verenler şöyle sıralanmaktadır:

Cin sûresinin ikinci ayeti, bir daha asla şirk koşmayacakları sözünü veren cinlerden bahsetmektedir. Bu sözü veren grubun müşrikler olduğu açıktır. Aynı sûrenin üçüncü ayeti de, artık Allah’ın asla eş ve çocuk edinmediğine kanaat getirdiklerini söyleyen cinlerden bahsetmektedir. Bunlardan kastın da Hıristiyanlar olduğu anlaşılmaktadır. Aynı çerçevede Ahkaf sûresinin 30. ayeti ise Kur’an’ın Hz.Musa’yı desteklediğinden bahseden Yahudilerden bahsetmektedir. Bu durumda Hz.Peygamber döneminde yaşayan ve onun çağrısına henüz olumlu cevap vermemiş olan üç grup halkın; yani müşrik, Hıristiyan ve Yahudilerin, gelecekte İslam’ın mesajına kulak verecekleri Hz.Peygambere bildirilmiş olmaktadır. Bütün bu grupların cinler değil, insanlar olduğu açıktır. Bu durumda bu pasajlarda cin’in, **henüz varlık alanına çıkmamış insanlar** anlamında kullanıldığı netlik kazanmaktadır.

Ahkâf sûresine biraz daha yakından bakacak olursak:

¹⁴ Ahkâf 46: 29

¹⁵ <http://www.aaiil.org/text/hq/comm/mali/72/c72s1.shtml>

¹⁶ Taberî, Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân, anılan ayetlerin yorumu.

“Hani biz bir grup cini, Kur’anı dinleyebilsinler diye sana yönelmiştik ...”¹⁷

Bu ayetle ilgili bir kaç muhtemel yorum yapmak mümkün görünmektedir:

İlk olarak; yukarıda anıldığı gibi, cin grubu peygamberin hitap ettiği çevreye ait olmayan, gözden uzak insanları temsil etmektedir.

İkinci olarak, şayet bu gözden uzak insanlar (cinler), Hz.Peygamberin vefatından sonra gelecek olan insanlara işaret etmiyorsa, bu durumda o zamanın, çölde veya şehir dışında yaşayan insanların göstermesi de muhtemeldir. Zira bu cin grubunun kendi toplumlarına dönüp “Musa peygamberi ve onun getirdiğini tasdik eden bir Kitap dinledik,” demeleri o çevrenin kültürünü bilen ve olup bitenle bir şekilde ilgilenen insanlardan bahsedildiğini çağrıştırmaktadır. Cin sûresinde (6.ayet), hem insanlardan hem de cinlerden *adam (rical)* olarak bahsedilmesi bu iki yargıyı güçlendirmektedir.

Üçüncü olarak, burada cinlerden kasıt insanlar değil de *gaybî varlıklar* yahut *görünmez güçler* ise, bu durumda Araplar arasında yaygın olan cin anlayışına dayalı olarak, kendilerine üstünlük verilen ve bir şekilde aracılıklarıyla bilgi elde etmek için insanların peşlerine takıldıkları cinlerin, bizzat peygambere gelip ondan bilgi almaya çalıştıkları söylenerek dereceleri düşürülmekte ve peygamberin konumu yüceltilmektedir. Böylece hem Taif’de büyük bir hüznün yaşayan peygamberin ruh hali düzeltilmekte hem de kendisine yaşadığı felaket günlerini geride bırakan taze bir başlangıç müjdelenmiş olmaktadır. Bu durumda Hz.Peygamber bir tür *vizyon* yani *ruhsal gerçeklik* yaşamış olmaktadır. Bu, İsrâ olayındaki gibi nebevi bir tecrübe olarak görülebilir. Bu olayın gerçekliği onun kişiliğiyle sınırlıdır. Gerçekte ortalıkta dolaşan bir cin grubunun gelip Kur’anı dinlediği şeklinde lafzi olarak anlaşılmalıdır. Umulmadık bir mekanda ve umulmadık bir zamanda beklenmedik bir şekilde gerçekleşen *vizyon* yahut *ruhsal gerçeklik* bütün peygamberler için önemli bir tecrübedir. Peygamberlere dünyanın kendilerine dar edildiği zor zamanlarında, böyle bir *vizyon* yaşatılmaktadır ki; bu vizyon peygamberin beş duyusuyla algılayamadığı bir düzeyi kavramasını mümkün kılan bir donanıma kavuşturulmasıyla gerçekleşmektedir. Hz.Peygamberin en yüksek ufukta (*el-ufuk el-a’lâ*) vahiy meleği Cebrail’i görmesiyle başlayan ilk vahiy alma tecrübesi, beş duyuyla algılanamayan bir gerçekliğe sahiptir.¹⁸

¹⁷ Ahkaf 46:29.

¹⁸ Necm sûresinin ilk 11 ayeti Hz.Peygamberin ilk vahiy alışı sırasında yaşadığı bu tecrübeyi detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Bu tecrübenin detayı için şu çalışmamıza bakılabilir. *Varlık ve Bilgi: Aydınlanmanın Keşif Araçları*, Ankara 2007.

Cinlerin insan anlamında kullanılmasının bir başka örneğini, Kral peygamber olan Süleyman'ın emrinde çalıştığı söylenen cinler ve şeytanların anlatıldığı ayetlerde görmekteyiz. Ayetlerden öyle anlaşılmaktadır ki Süleyman'ın emrinde çalışanlar, savaşlarda esir edilen ve büyük yetenek sahibi olan savaş esirleri ve mahkûmlardır. Bunlar, ayetlerde işaret edildiği gibi, derin havuzlar/barajlar, binalar ve kaleler yapmakta; dalgıçlık ve heykeltıraşlık gibi meslekleri icra etmekteydiler. Burada anılan cinler ve şeytanlar, yarı açık ceza evi mahkûmu gibi anlatılmaktadır. Zira ellerinden iş gelmeyen veya kontrol altında tutulması gereken şeytanların (insanların), kelepçeli halde (daha ağır hapis şartlarında) tutuldukları ifade edilmektedir. Bu durumda cinler ve şeytanlar, kendilerine atfedilen olağanüstü özellikleri barındıran yahut bütünüyle bu özelliklerce kontrol edilen insanlardan ibaret görünmektedir. Şeytanların sadece Süleyman'la konuşmadıkları Yahudiler'e de Süleyman'ın saltanatı aleyhine sözler söyledikleri Bakara Sûresi 102. ayette anılmaktadır. O halde buradaki Şeytan teriminin, Şeytan tabiatlı insan anlamında anlaşılması daha uygun görünmektedir.

Cin ve İns

Bazı ayetlerde *cin* ve *ins* terimleri birlikte anılmaktadır. Bu ayetlerde insan değil de *ins* kelimesinin kullanılması dikkatten kaçırılmamalıdır. O halde Cin'in Kur'andaki mahiyeti onunla bir arada kullanılan *ins* kelimesi de tahlil edilerek belirlenmelidir.

İns, lügatte *beşer* karşılığı kullanılmaktadır. *Beşer*, insan'ın ruhsal nitelik kazanmamış başka bir ifadeyle düşünme yeteneği henüz gelişmemiş halidir.¹⁹ Beşer, insanın düşünen/akıl sahibi (*homo sapiens*) halinden önceki evresini temsil etmektedir. Benzer şekilde *ins* ve aynı kökten *enes*, medeni demektir ve vahşetin karşıtıdır.²⁰

Bu durumda *insin* karşıtı olarak alındığında *cin* vahşiliği ve medeni olmamayı ifade etmekte, insandan önce var olan ve temel özelliği şiddet, yakıcılık (Hicr 15: 27), yıkıcılık ve kan dökücülük olan varlıkları tanımlamaktadır. İnsandan önce var olması, haklarında bilgi sahibi olmamızı imkânsız kıldığı için onlara *cin* denilmiş olması muhtemeldir. Cinlerin *zehirli bir ateşten* yaratıldığını söyleyen ayet, bu varlıkların bu dönemlerdeki davranış özelliklerine işaret ediyor olabilir.

İnsiyy (karşıtı tekil olarak *cinniyy*) ve onun çoğulu *ünâsiyy*, *topluluk halinde yaşayan insanlar* anlamındadır.²¹ Bu kullanımda *cin*, henüz toplu halde yaşama kültürü geliştirmemiş insanları karşılamaktadır.

¹⁹ İnsan Suresinin ilk ayetinde insanın üzerinden bir zaman geçtiği ve bu zamanda insan olarak anılmaya değmeyecek bir yapıda bulunduğu söylenir.

²⁰ *es-Sihâh fi'l-lüğâ ve'l-'ulûm: tecdîdü sihâhi'l Allâme el-Cevherî*, "i-n-s" maddesi, s.53.

²¹ Kelimenin geçtiği Furkan Suresi 49. Ayetin yorumu için bkz. Maturidî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, c.10, s.260.

Râgıb İsfehanî *ins* kelimesine, fitri olarak medeni olan yahut medeniliğe eğilimi bulunan anlamını vermektedir. İnsanın bu varlık tarzından sonra onların yerine geçmek üzere (*halife*) yaratılmış olmasının, bunların vahşi özelliklerinden ve olgunlaşmamış olmalarından kaynaklanması mümkündür. Bu olgunlaşmama ve tam gelişmeme durumu Arapçada *cinnü'ş-şebâb* (gençliğinin ilk evreleri) olarak kullanılmaktadır.²²

Bu durumda insandan önce var olan ve ayetlerde kan döktüğü ifade edilen varlıklar, tekâmül seyri dikkate alındığında, insanın henüz akletme seviyesine ulaşmamış hali olarak da yorumlanabilir. Buradan hareketle bazı bilginler *cin*'i, insanın gizli kalmış, açığa çıkmamış yetenekleri olarak yorumlamalarını da hatırlatmak gerekir.²³ Seyyid Ahmed Han, cinleri medeni olmayan, dağ başlarında ve ıssız bölgelerde yaşayan insanlar olarak görürken, *insin* bu medenileşmiş ve gelişmiş varlığı tanımlıyor oluşundan yararlanmış olmalıdır.²⁴

İnsanlardan ve Cinlerden Şeytanlar

Kur'anda şöyle buyrulmaktadır:

“Allah, kıyamet günü herkesi bir araya toplayıp diyecek ki: “Ey cinler topluluğu (**ma'sere'l-cinni**) siz dünyada birçok insanı yoldan çıkardınız ve peşinizden sürüklediniz.”²⁵

Bu ayet aynı sûrenin 112. ayetiyle birlikte okunduğunda bahsedilenlerin peygamberlerin mesajına kulak tıkayan inkârcı topluluklar olduğu görülür. Zira 112. ayet şöyle demektedir:

“Aynı şekilde **insan ve cin şeytanlarını**, her peygambere düşman yaptık. **Bunlar** inananları aldatmak için yaldızlı sözler fısıldar, telkinlerde bulunurlar. Eğer Rabbin isteseydi onlar bunu yapamazlardı. Bu durumda ey Peygamber! O **inkârcıları** yalan ve iftiralarıyla baş başa bırak.”

İki ayette de cin ve şeytan olarak anılanların, peygamberlere direnen ve onlara düşmanlığı örgütleyen inkârcılar olduğu gayet açıktır. Kutsal kitaplarda da, peygamberlerin cinler ve şeytanlarla değil, inkârcı kişilerle olan mücadelelerini anlatan bir dolu ifade bulunmaktadır.

²² *es-Sihâh*, “c-n-n”. Mad. s.215.

²³ Abdullah Yusuf Ali'nin bu konudaki yorumu için bkz., *The Holy Qur'an: Text, Translation and Commentary*, s.319, dipnot: 929.

²⁴ Detay için şu çalışmamıza bakılabilir: *Seyyid Ahmed Han ve Entelektüel Modernizmi*, Ankara 1997.

²⁵ En'am 6: 128.

Kur'an'ın *cin* terimine akıl sahibi organizmalar için kullanılan terimlerle atıfta bulunduğu birçok yerde bu ifade, insanın şeytani güçlerle (*şeyâtin*) ilişkisinin sembolik olarak kişiselleştirilmesine işaret eder:

“Böylece, aldatmak için birbirine yaldızlı sözler fısıldayan cinlerin ve insanların şeytanlarını her peygambere düşman yaptık.”²⁶

“Sizden önce geçmiş cin ve insan milletleri ile birlikte ateşe girin” der. Her millet girdikçe yoldaşına lanet eder. Hepsi orada biririne yetiştiği zaman sonrakiler öncekiler için, “Rabbimiz, işte şunlar bizi yaptırdı. Onlara ateşten kat kat açap ver” derler. “Her biri için kat kat azap vardır, fakat siz bilmezsiniz” der.”²⁷

“Andolsun, cehennemi hep insan ve cinlerle dolduracağım” sözü tamamlanmıştır.”²⁸

Folklorik ve Mitolojik Bir Öge Olarak ‘Cin’

Cinler İslam'dan önce hem Araplarda hem de diğer kültürlerde görünmeyen varlıkların ortak ismi olarak kullanılır ve sebebi açıklanamayan olayların gizli failleri olarak düşünülürlerdi. Hem Doğu hem de Batı geleneklerindeki görünmez ruhlar, cinler, periler, şeytanlar ve (Yunan mitolojisindeki) müzler/musalar, sirenler gibi unsurların tamamını bu kapsamda düşünmek gerekir.

Yunan mitolojisinde cinler, tanrıların altında insanların üstünde bir yere yerleştiriliyorlardı. **Sokrat'ın Cini** (*Demon d'Socrat*) deyimini meşhurdur. Sokrat kötü bir şeyi yapmaya eğilim gösterdiği her durumda, kendisini bundan alkoyan içsel bir ses duyduğunu söylemiş ve buna *cin* adını vermiştir. Bu hissi, insanın ilahi ve beşeri güçleri arasında orta yerde bir güç olarak tasarımladığı söylenebilir ki aslında bu insanın vicdanından başka bir şey değildir.

Cahiliye döneminde Araplarda bazı kâhinler kendilerinin özel cinleri ve şeytanları olduğunu, bunların semadan haberler getirdiğini ve bu sayede gayba dair bilgiler elde ettiklerini iddia ederler ve halkı buna inandırıyorlardı. Bu tutumlarıyla, Arapların *cinleri* Allah'a ortak koştuklarına En'am sûresinde işaret edilmektedir. Cinlerin Allah'a ortak koşulması, onlara tapıldığı anlamında değildir. Buradaki şirk, bazı olayları açıklamada ve anlamada, cinleri devreye sokmayı ve olayların failliğini Allah'a değil de cinlere vermeyi veya bazı şeylerin gerçekleşmesinin *gerçek sebebi* olarak cinleri görmeyi ifade eder. Arapların cinleri bu şekilde düşünmeleri onların gerçekliğine işaret etmez. Zira onlar Allah'tan başka tanrılara da tapıyorlardı. Onların tapmaları, nasıl tapıkları tanrıları gerçek yapmıyorsa, aynı durum varlığına inandıkları

²⁶ En'âm 6: 112.

²⁷ A'râf 7: 38.

²⁸ Hûd 11: 119.

cinler için de geçerlidir. Aynı yanlış mantıkla, Araplar Allah ile cinler arasında soy-sop ilişkisi de kurmaktaydılar. Yukarıda anıldığı gibi, Saffât sûresinde, Allah ile cinler arasında nesep ilişkisi kuran bu putperest zihniyet eleştirilmektedir.

Bu varlık tarzlarına ilişkin benzer algıları, Hint ve Çin gibi doğu geleneklerinde görmek de mümkündür. Hint ve Çin kültürü de, gayb âlemiyle (*numinous world*) akışkan bir trafiğin seyrettiği bir dünyaya sahiptir. Bu varlıkların bulunduğu âlemlerle ilişki kurabilme kudreti, Hint kültüründe kast sisteminin bozulduğu yegâne alanlardan biridir.²⁹

Kur'an'da geçen cin terimine ilişkin yorumların neredeyse tamamına yakınının, Kur'anın esâtîr/efsane dediği bu folklorik ve mitolojik anlatımın etkisiyle yapıldığı görülmektedir. Kur'anın halkın şuurunda kökleşmiş bu efsanelere göndermede bulunmasının farklı sebepleri vardır. Bunlardan önemli biri aşağıdaki ayette görülmektedir:

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ (cinni de insi de bana ibadet etsinler diye yarattım).³⁰

Bu ayet görünen ve görünmeyen bütün varlıkların Allah'a bağlı olduklarını, O'nun dışında bir hükümranlıklarının bulunmadığını beyan eden ve Allah'ın bütün varlık alanları üzerindeki kudretini öne çıkaran bir anlam örgüsüne sahiptir. Arapların ve onlardan önceki milletlerin cinler, sirenler (peri kızları), musalar/müzler (ilham tanrıçaları), vs. hakkındaki inançlarıyla, evren görünmez varlıklarla kuşatılan bir alana çevrilmişti. Bu varlıkların ya doğrudan ya da bazı insanları kullanarak âlem üzerinde etkin olduklarına inanılıyordu. Kur'an bu verili durumu dikkate alarak, bu varlıkların gerçek olup olmadıklarını tartışmaya açmadan: "cin yani görünmez varlık olarak inandıklarınızın tamamı bizim hakimiyetimiz altındadır, bizim hükümranlığımız dışında onların bir etkisi yoktur ve sizin üzerinizde de kontrolleri söz konusu değildir", demektedir.

Aynı şekilde "Göklerden haber almaya çalışan her türlü gaybi varlığı bir ateşin (*şihâb*³¹) takip ettiğini" söyleyen ayet de mecazi olarak alınmalı ve şöyle anlaşılmalıdır: Kur'an'ın gelişinden önce gaybdan cinler aracılığıyla haber aldığını söyleyerek insanları kendine bağlayan ve onlara tahakküm edenlerin bu iddiaları, Kur'an'ın gelişiyile yalanlanmaktadır. Kur'an cinlerin ve onlarla iletişimde bulunduğunu söyleyen şair ve kâhinlerin bu yündeki beyanlarının yalan ve uydurma

²⁹ Bkz. Daniel Gardner, "Ghosts and Spirits in the Sung Neo-Confucian World: Chu Hsi on kwei-shen", *Journal of American Oriental Society*, vol:115, No:4, 1995, p.598-611.

³⁰ Zâriyât 56.

³¹ Cin 72: 8, 9.

olduğunu ilan etmektedir. Göklerden haber almaya çalışanları takip eden ateş, Kur'an mesajıdır. Bu mesaj, cinlerin gaybdan haber alma iddialarını, bu iddiaya dayalı olarak insanlara hükmetme kudretlerini de yakan yok eden bir ateştir. Ayetin bu varlıklarla ilgili anlatımındaki temel odağı kaybederek, bu olayın ontolojik olarak nasıl gerçekleştiğini üzerinde kafa yormak/düşünmek ve daha da ileri giderek, madem Kur'an onlardan bahsediyor, o zaman bunlar acaba nasıl varlıklardır şeklinde bir soru sormak, Kur'an'ın bu anlatımıyla vermek istediği mesajı ıskalamak demektir.

Arapların cin algıları ve şirk mantığı içinde onlara yükledikleri özellikler Kur'an tarafından dile getirilmekte ve eleştirilmektedir. Benzer bir şirk durumuna şimdi de insanların düştüğünü görmek üzücüdür. Allah mü'minlere, cin/şeytan/İblis –adı her neyse- gibi varlıkların zarar veremeyeceğini onlar üzerinde bir tahakkümde bulunamayacağını beyan ederken (İsra 17: 62-65), birilerinin cinlendiğini söylemesi ve bunlardan kurtulmak için cin taifesinin (cincilerin) peşinden koşması, bu çirkin günümüzdeki tezahüründen başka bir şey değildir. Bu tutumu Cin sûresindeki ayetlerden takip edelim:

Cin Sûresinin 6. ayeti, cincilerin (cinden insanların/*ricâlün mine'l-cinni*) kendilerine sığınan yahut başvuran insanların korkularını, zilletlerini ve zafiyetlerini daha da artıracaklarını (*rehak*) bildirirken, 13. ayet Allah'a güvenip dayananların böyle bir korku ve endişeden emin olarak yaşam süreceklerini ilan etmektedir. İlginç bir şekilde ayette geçen *rehak* terimi, korku, zafiyet ve zillet gibi bağımlı insan psikolojisini tanımlamaktadır. Bunlar tam da cinlendiği söylenen insanlarda gözlemlenen belirtilerdir. İmam Mâtürîdî, ne amaç için olursa olsun, insanın Allah'a değil de cinlere sığınmasını şirk olarak tanımlamaktadır. Buna ek olarak Mâtürîdî, “cinlerin yahut cincilerin (cinden insanların) onlara sığınanların korkularını daha da artırdıkları” ayetinde korkunun kaynağının cinler değil, insanın bu yöndeki yönelimi olduğunu dile getirmektedir.³² Mâtürîdî'ye göre daha güçlü bir varlık olan insanın, bu tür vehmî varlıklara sığınması, zafiyet ve insan cinsinin aşağılanmasıdır. Cinler öyle bir zafiyet durumundadırlar ki, insanlara zarar vermeleri söz konusu olamaz.³³

Denilebilir ki eğer bunların insanlara bir zararı olmayacaksa neden şerlerinden Allah'a sığınılması istenmektedir? (Örneğin Felak ve Nas Sûreleri).

Bu sûrelerde görünen görünmeyen her türlü kötülükten Allah'a sığınmasının istendiği doğrudur; ama bu kötülüklerin kaynağı insanlardır, görünmeyen varlıklar değil:

³² Te'vilâtü'l-Kur'ân, c.16, s.161.

³³ Mâtürîdî, agy.

“Yarattığı şeylerin şerrinden, karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden, düğümlere üfleyenlerin şerrinden ve kıskanç kişinin şerrinden sabahın Rabbine sığınırım.”³⁴

“İnsanların kalplerine vesvese sokan, pusuya çekilen cin ve insan şeytanın (kötülüğe kaynaklık edebilecek her türlü görünür, görünmez varlıktan) şerrinden insanların Rabbine, insanların mutlak Melikine, insanların İlahına sığınırım.”³⁵

Sûrelerde şeytan yahut cinin insana zarar vermek üzere aktif birer varlık olarak beklediklerini ve ona tuzak kurduklarını söylemek mümkün değildir. Örneğin, karanlığın çökmesi tek başına geceyi şer yapar mı ki, Allah gecenin şerrinden bahsetmektedir? Şüphesiz buradaki şer, gecenin karanlığından korkan insanın kendi içinde yarattığı ruh haletinden ve bunun yarattığı psikozdan başka bir şey değildir. Aynı şekilde düğümlere üflemek tek başına hiçbir kötülüğün kaynağı olamaz. Ama kendisi için böyle bir üflemenin gerçekleştiğinden şüpheye düşen insanı, bu şüphesi bir kurt gibi içinden kemirmeye başlar. İnanan ve Allah’a güvenen, Allah’a mütevekkil olan (görmediği ve kontrol altına alamadığı yer ve zamanlarda bütün vekâleti Allah’a verme güvenini gösteren) bir müminin böyle bir süreçten etkilenmesi mümkün değildir. Zira meydana gelen etki, düğümlere üfleyen etkinliğini değil, ona inanan insanın zayıflığının ve inanç bozukluğunun etkisidir.

İnsanların kalplerine vesvese sokan cin ve insan yani görünen ve görünmeyen bütün varlıkların şerrinden bahseden ayette de benzer bir durum vardır. İnsanın kalbine vesvese sokan kendisinden başkası değildir. Bütün vesveselerin kaynağı olgunlaşmamış ve yakîn olarak inanmamış insanın kendi zihninin ürettikleridir. Hiçbir şey ya da kimse, insanın kalbine bir şey üflüyor değildir. Vesvese ifadesi de bunu göstermektedir. Bütün bu olumsuzlukların kaynağı insanın kendisidir, dolayısıyla gaybı taşlamanın bir anlamı yoktur. Allah’a inanan ve güvenen insanların, tabiri caizse, zihinlerine kurdukları bu anti-virüs programı; kendilerine bulaşma ihtimali olan her türlü virüsü, cini, şeytanı kendinden uzak tutmaktadır.

Örneğin cinnet geçirdiği veya cinlendiği söylenen kimselerin beyinlerinin fiziksel veya kimyasal bir dengesizliğe uğradığı net bir şekilde gözlenmektedir. Bu sebeple de cinlerle ilişkilendirilen hastalıkların (*mecnunluk, maraz, vs.*) tamamına yakını, beynin fiziksel ve kimyasal yapısında meydana gelen dengesizliklerden kaynaklanmaktadır. Şizofreni, psikoz, depresyon gibi hastalıkların, insanın fiziksel ve kimyasal yapısının değişmeye başladığı ergenlik çağında ortaya çıkması, bu iddiamızı desteklemektedir. Yeni doğum yapmış kadınlarda gözlendiği söylenen *al bastı*

³⁴ Felak Sûresi.

³⁵ Nas Sûresi.

mitolojisini de bu kapsamda değerlendirmek gerekir.³⁶ Bu insanların kendilerini kaybetme, çıldırma belirtileri vücut kimyalarında meydana gelen değişimle ve bu değişimin onlarda yarattığı zafiyetle ilgilidir. Zira aynı kişiler hayatlarının başka dönemlerinde bu belirtilerin hiçbirini göstermemektedirler.

Şeytan

Şeytan, *Ş-t-n*, kökünden gelen ve kötülük yapmak, zarar vermek anlamlarını içeren bir fiildir.³⁷ Şeytan, insanların ve cinlerin kötü olanlarına verilen bir sıfattır.³⁸ Örneğin, İblis insanın üstünlüğünü kabul etmemekle ve ardından ona zarar vermek üzere Allah'tan kıyamete kadar süre istemekle şeytanlaşmış oldu. Ebu Ubeyde "Şeytan; cinlerden, insanlardan ve hayvanlardan zarar verenlerin niteliğidir" demektedir.³⁹ Cinlerin ve insanların şeytanlarından bahseden En'am sûresinin 112. ayeti buna delil olarak gösterilmektedir. Yani şeytanlık insanlara eklenen bir sıfattır.

Kur'an'ın şeytan'a yüklediği temel nitelikler onu karşımıza kötülüğün temsilcisi olarak çıkarır. Onun bütün varlığı insanların sürekli kötülük peşinde koşan tarafınca temsil edilmektedir. İnsanın kalbinde ve zihninde onu dinlemeyen, sürekli çatışma halinde tutan, zihnini ve kalbini hiçbir zaman sükûnete erdirmeyen şeytan; insanın içindeki ikinci bir kişi gibi hareket etmekte, onu vesveseleriyle ele geçirmeye çalışmaktadır. Başka bir ifadeyle insanın içine girmektedir. Sürekli kötülükler peşinde koşan ve ele geçirdiği insanı bu yönde kodlayan şeytani tarafın mutlak egemenliğiyle insan bütünüyle şeytanlaşabilmektedir. Kur'an bu tipleri *insan şeytanlar* olarak deşifre etmektedir.⁴⁰ İnsandaki şeytanı aktif hale getiren ondaki irade zayıflığı, ümitsizlik, ne yapacağını bilememiş, kararsızlık ve şüphe halidir. İnsandaki bu zihin halleri aktif olduğu anda insanın yaptığı eylemler ve hareketler birer şeytan işine dönüşmektedir.

Kur'an şeytandan bahsetmeye insanın yaratılışıyla başlar. Şeytanın faaliyeti olarak gösterilen her şey, insanın içindeki arzuları tetiklemek, cazip göstermek şeklinde kendini göstermektedir: "*Derken şeytan onlara (Adem/erkek ve*

³⁶ Genel olarak al karısı veya al bastı, yeni doğum yapmış kadınlara ve atlara musallat olan korkunç bir yaratık olarak hayal edilir. Uzun boylu, uzun parmaklı ve uzun tırnaklıdır. Çok çirkin ve iğrenç bir suratı vardır. Bedeni yağlı, uzun ve siyah saçlıdır. Saçları, darma- dağınaktır ve kocaman bir başa sahiptir. Dişleri at dişi gibi iri ve seyrek, ayakları ise terstir. Bunlar lohusa kadınların ve yeni doğan çocukların ciğerlerini yiyerek beslenirler. Daha çok kırmızı elbise giyerler; su başında ve ağaçlık yerlerde yaşarlar. İlginçtir ki, bu mitolojik tanımlamalar Anadolu'nun birçok yöresinde cinler için yapılmaktadır.

³⁷ Râgıb İsfehânî, *Müfredât*, s.454. Râgıb, bazı dilcilerin, *nun*'u ziyade sayarak fiilin kökünü *şâte* olarak gördüklerini de nakleder.

³⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmidî't-tenzîl*, c.IV, s.824.

³⁹ *Mecâzü'l-Kur'ân*, c.I, s.23.

⁴⁰ En'am 6: 112.

Havva'ya/kadına fısıldadı"⁴¹ ayetinde olduğu gibi. Bu yönüyle şeytan, nefsin insana sürekli kötülüğü emreden yönüyle (*nefs-i emmâre bi's-sûi*) özdeşleşmektedir. Şeytanın gerçekliği, insanın içinde cereyan eden bu hisler, duygular ve bunların fiile dönüşmüş halleri kadar gerçektir. Şu ayet bu duruma tercüman olmaktadır:

"Ne zaman şeytandan kötü bir düşünce seni dürterse, Allah'a sığın..."⁴²

Şeytanın dürtmesi, insanın aklını işletmeyerek içgüdülerinin kontrolüne girmesi ve insani tarafını bırakarak beşeri güçlerinin peşine takılmasını ifade eder.

Kur'anda kötülük, özellikle Hz. Adem'in yaratılışını anlatırken bir şahıs olarak temsil edilmiş ve ona has ismi ise "Şeytan İblis" olarak belirlenmiştir. Adem ve Havva yasaklanan meyveden yiyince (kendilerine iyiyi ve kötüyü bilme yeteneği yüklenince (ruh üflenince), isyan eden, söz dinlemeyen taraflarını aktif hale getirmişler ve şeytan nitelmesi de bu andan itibaren insanla beraber anılmaya başlamıştır. Yine şeytan bu andan itibaren, Allah'a karşı kötülüğün sembolü olarak sahneye sürülür. İnsanı kötülüğe sevk eden, bu yönde ona sürekli vesveseler verdiği söylenen insanın kendisinden başkası değildir. Kur'anın beyanıyla iyilikler Allah'tan, kötülükler insanın kendindedir,⁴³ yahut karada ve denizde meydana gelen bütün bozulmalar/kötülükler insanın elleriyle kazandıklarının birer sonucudur.⁴⁴ Şeytanın insan anlamında kullanıldığına güzel bir örnek, şu ayette de görülebilir:

"İnanmış olanlara rastladıkları zaman, inandık derler. Fakat şeytanlarıyla yalnız kaldıkları zaman, biz sizinle beraberiz, onlarla sadece alay ediyorduk, derler."⁴⁵

Halk ve Emr Varlıkları Arasındaki İlişkinin Niteliği

Cin teriminin insan anlamında kullanılmasının dışında görünmeyen bütün varlık tarzlarının ortak adı olarak kullanılması durumunda insanla nasıl bir ilişki içinde buldukları sorusuyla karşılaşırız. Bütün varlıkları gördüğümüz, dokunduğumuz başka bir ifadeyle beş duyumuzla algılayabildiğimiz varlıklardan ibaret saymak ne kadar yanlış ise, göremediğimiz varlıkları da üzerimizde hâkimiyet kuran, bize zarar vermek üzere her an tetikte bekleyen varlıklar olarak algılamak o kadar yanlıştır ve hasta bir zihin halinin dışı vurumudur. Hele cin terimini somutlaştırarak dokunulabilir, görülebilir, iletişim kurulabilir, kendisinden haber alınabilir bir varlık olarak tasavvur etmek, Kur'anın yıkmak istediği mitolojinin (*esâtir*) tam kendisidir. Buna dayalı

⁴¹ Araf 7: 20

⁴² A'raf 7: 200.

⁴³ Nisa 4: 79.

⁴⁴ Rum 30: 41.

⁴⁵ Bakara 2: 14

olarak İmam Şafii'nin "Her kim bir cin gördüğünü yahut görüştüğünü söylese, yalan söyleme suçuyla cezalandırılır" yönündeki fetvası, bu yargımızı desteklemektedir.

Güvenme ve inanma hissini kaybeden insanların önce psikolojik ardından psikosomatik (beden üzerinde de etkisini gösteren zihin kaynaklı hastalıklar) olarak yaşadığı rahatsızlıklar kendi beyninin ürettiği rahatsızlıklardır. Bir bilgisayarın işletim sistemine yani programına giren bir virüsün onun mekanik kısmına zarar vermediği ama programlarını çökerttiğini ve onu işlemez hale getirdiğini biliyoruz. Buna kıyas edildiğinde, zihinsel zafiyetlere neden olan görünür görünmez her türlü zararlı inanç ve düşünce (virüs) insanı yavaş yavaş çökertmektedir. İnsanın beyin yapısı bu tür iç ve dış etkilere açıktır. İnsanın aşırı heyecan, aşırı korku, aşırı hüznün ve aşırı sevinç hali beyin programını değiştirebilmekte; fakat insan bunun nasıl meydana geldiğini bilemediği için, yaşadığı durumu görünmez varlıklara bağlayıp birçok bozuk ruh halini yaşamaya başlamaktadır.

Normal şartlar altında, sağlıklı bir zihnin ve beynin bu tür etkilere açık olmadığı Kur'ani bir beyandır. Cin sûresi 13. ayet, Allah'a inanan (ve bu imanla zihnini güçlendiren, tabiri caizse zihnine anti-virüs programı yerleştiren) insanlara hiçbir korku kaynağının etki edemeyeceği ifade edilmektedir. Gözle görülemeyen bu varlık tarzlarının gaybı bilmesi de söz konusu değildir.⁴⁶ Şeytanın (kötülüğe kaynaklık eden her tür varlığın) insan üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Kötülüğe meyledenler bunu kendi özgür iradeleriyle yaparlar ve kendilerine buna uygun bir geleceği kendi elleriyle hazırlarlar.

Şeytan (insanın şer tarafı) gücünü yine insanın zafiyetinden alır. Şeytanın en güçlü olduğu an, insanın en zayıf olduğu ana denk düşer. İnsan için asıl tehlike, bu zayıflığın yarattığı zihinsel karmaşa karşısında gerçek ile sahte olan arasında yapamadığı ayırımın, onu uçuruma sürüklemesidir.

Kıyamet günü şeytan bütün çalışmalarına karşılık, bir sonuç elde edemediğini ve insanlar üzerinde bir güce sahip olmadığını itiraf edecektir. Zira şeytan insanlara aldatmadan başka hiçbir şey vaat etmez⁴⁷ ve şeytanın hilesi zayıftır.⁴⁸

"Şeytan kendine uyanları aldatır, sonra yalnız bırakır."⁴⁹

Şeytana uyduğunu söyleyip de sorumluluğu ona vermek isteyen insana şeytanın sözü şu olacaktır:

"Ben senden uzağım, ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım."⁵⁰

⁴⁶ Sebe 34: 14; Cin 72: 10)

⁴⁷ İsra 17: 64

⁴⁸ Nisa 4: 76.

⁴⁹ Furkan 29.

“Allah mümin kullarını şeytanlara karşı koruyup kolladığını söylemektedir.”⁵¹

“Hesap ve yargılama bitip iş tamamlanınca şeytan (buraya girmemize sebep sensin diyenlere) şöyle diyecektir: Allah’ın size vaat ettikleri gerçektir, ben ise size boş vaatlerde buldum ve sizi aldattım. Aslında benim size istediğimi yaptırarak gücüm yoktu...”⁵²

“... Demek ki şeytan (şeytan tabiatlı dost) insanı böyle yapayalnız bırakıyormuş”⁵³

İnsan bu ele geçirilmeyle ya aşırı korkuların ya da aşırı tutkuların merkezi haline gelmekte ve bir saplantı (obsesyon) hali yaşamaktadır. Sevdiğini taparcasına sevmekte, korktuğundan ölümüne korkmaktadır. Bu denge halinin kaybı insanın şeytani tarafının en aktif halde bulunduğu konumu temsil eder. Bunun Kur’an lisanındaki adı *hevâ’nın esiri olmaktır*. Kur’anda insanın *hevâ’sı*, içinde onu sürekli kötüye yönlendiren *ilah* etkinliğinde bir güç olarak sunulmaktadır. Böyle sapkın bir ilah tarafından ele geçirilen kişi Kur’an tarafından, tutacağı yolu hiçbir zaman bilemeyen bir *şaşkın, gerçeklere karşı kulağı kapalı, kalbi mühürlü ve gözü perdeli* bir kimse olarak resmedilmektedir.⁵⁴ *Hevâ’sı* tarafından ele geçirildiği için algı ve idrak yolları kapanan böyle birinin sürekli *yanlış yargılara* ulaştığı anlatılmaktadır. İnsanın şeytanleşen yahut sahte bir ilaha dönüşen bu *hevâ’sı*, ancak insanın meleki olarak adlandırılan diğer yönüyle kontrol altına alınabilmektedir.

Sonuç

İnsanın gayb konusundaki bilgisizliği, onu istismara açık hale getirmektedir. Bu istismar, yaygın bir şekilde cinler konusunda kendine alan bulmaktadır. Cin terimi etrafında yaratılan korku, folklorik birçok unsur da eklenerek kulaktan kulağa gittikçe büyümüş ve akl-ı selim sahibi insanları bile esir alır hale gelmiştir. Kur’an-ı Kerim, insanlar üzerinde etkin olduklarına inanılan bu güçlerin mü’minler üzerinde hiçbir kontrollerinin olamayacağını ilan etmesine rağmen, insanların cin tasallutundan bahsediyor oluşları, hayatımızı Kur’an’ın özgürleştirici ruhundan ne kadar uzak bir tarzda inşa ettiğimizin göstergesi durumundadır.

Kur’an-ı Kerim İslam’dan önce cinlerin gaybdan bilgi alarak insanlar üzerinde hâkimiyet kurdukları yönündeki inancı yıkmış ve kontrolü tekrar insana geri vermiştir. Bu noktada, Hz.Süleyman’ın Belkıs’ın tahtını Yemen’den Kudüs’e getirtme

⁵⁰ Haşr 16.

⁵¹ İsrâ 17: 65.

⁵² İbrahim 14: 22.

⁵³ Furkan 25: 29.

⁵⁴ Câsiye 25: 23.

kıssasında, cinlerden ifrit denilen varlık ile kendisine ilim verilen kişi karşıtlığı anılmaya değerdir. Kendisine gelecek olan Belkıs'tan önce onun tahtını getirterek büyüklüğünü göstermek isteyen Süleyman, bu işi kendisi için kimin yapacağını sorunca, Cinlerden bir ifrit 'oturduğun yerden kalkmadan o tahtı sana getiririm' (Neml 27:39) der. Bunun üzerine, orada bulunan bir âlim öne çıkar ve "gözünü açıp kapayınca kadar tahtı ona getireceğini" söyler (Neml 27:40).

Bu kıssa, cin olarak adlandırılan varlığa karşı, bilgiye ve âlime verilen değeri göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bu olağanüstülüğün sahibi ne peygamberdir ne de bir cin; aksine bilgisel donanıma sahip bir şahıstır. Neml 38. ayetten itibaren anlatılan bu olayla, bilginin ve kontrol edilebilenin karşısında cinle temsil edilecek olan ve açıklanamayacak bir olay olarak yüceltilebilecek olanın önü kesilmiş olmaktadır. Zira 'kendisine ilim verilen bir kişi' vurgusuyla, anlaşılabilir, açıklanabilir, ilke ve kurallara bağlı olan ve herkese açıklığı sebebiyle nenelliği bulunan bir anlayış öne çıkarılmaktadır. Aynı zamanda bilgi sahibi olduğu söylenen kişinin sahip olduğu bilginin özelliği de ayette vurgulanmakta ve bu bilginin 'kitabî' olduğu söylenerek objektifliğinin altı çizilmektedir. Böylece görünmez varlıklara bağlanabilecek her türlü eylem, makul bir zemine çekilerek insanlara tahakkümde bulunacak gaybi varlıklara inşiyatif verme sürecinin önü kapatılmaktadır. Bilginin ve insanın cinin önüne geçirildiği bu olaydan binlerce yıl sonra, insanların kendilerini zelil ederek cinlerden medet umması, insanlığın bilim ve teknikte kaydettiği onca gelişmeye rağmen, zihinsel olarak ne kadar ilkel durumda bulunabileceğini göstermesi açısından manidardır.

Cinler sözkonusu olduğunda tartışıması gereken mesele onların varolup olmadıkları değildir. Mesela onların nitelikleri ve insanla ilişkileridir. Bu çerçevede Kur'an cinden bahsederken, daha önce insanlar üzerinde hâkimiyet kurma gücü verilen cin algısını yıkmakta; bunun yerine cini, insana zarar verme gücü bulunmayan ve gaybtan bilgi elde edemeyen pasif bir varlığa indirgemektedir. Kur'an böylece varlık hiyerarşisini de muhafaza etmekte ve maddi varlıklar ve görünmeyenler arasındaki iletişim konusundaki uydurmaları da ortadan kaldırmaktadır.